

Volkan ERDUR

**RİSK VE BELİRSİZLİK HALLERİNE İLİŞKİN
İHTİYAT İLKESİ VE
DEVLETİN SORUMLULUĞU:
COVID-19 ÖRNEĞİ**

**FİLİZ KİTABEVİ
İSTANBUL
2025**

Aralık 2025

ISBN: 978-625-5697-67-7

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Topyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com

bilgi@filizkitabevi.com

Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, COVID-19 pandemisi gibi belirsizlik ve risk unsurlarının yoğun olarak yaşandığı dönemlerde devlet sorumluluğu ile ihtiyat ilkesinin şekillenme süreçlerini analiz etmeyi amaçlayan kapsamlı bir araştırmadır. Akademik açıdan titizlikle yürütülen ve kişisel anlamda dönüştürücü bir süreç neticesinde tamamlanan bu tez, hukuk disiplinine ve kriz dönemlerinde kamusal sorumluluğun değerlendirilmesine yönelik literatüre anlamlı katkılar sağlamayı hedeflemektedir.

Tez sürecim boyunca bilgi ve deneyimiyle yolumu aydınlatan, akademik rehberliğini esirgemeyen çok değerli danışmanım Doç. Dr. Galip Engin Şimşek'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı şekilde, tezin şekillenmesinde görüş ve değerlendirmeleriyle katkı sunan saygıdeğer jüri üyelerim Prof. Dr. Ayşe Nur Tütüncü, Prof. Dr. İbrahim Kaya, Prof. Dr. Ahmet Mithat Güneş ve Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe İsayev'e de teşekkür borçluyum.

Araştırma görevlisi arkadaşlarım Bahadır, Neslihan, Meriç, Gürkan ve adını tek tek anamasam da birlikte çalıştığım tüm meslektaşlarıma destekleri, sohbetleri ve bu süreci daha katlanılır kılan dayanışmaları için teşekkür ederim.

Bu uzun ve zorlu tez sürecinde, her an minik oğlumuz Kaya ile ilgilenererek bana koşulsuz destek veren, sabrı, sevgisi ve fedakârlığıyla hayatımı kolaylaştıran sevgili eşim Aylin'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Onun sayesinde çalışma masamın başında huzur ve motivasyonla kalabildim. Küçük yaşına rağmen Kaya'nın varlığı, bana her gün yenilenmiş bir umut ve mutluluk verdi. Ayrıca, bu süreçte sevgisi ve desteğiyle yanımda olan annem Hülya'ya, babam Metin'e ve kız kardeşim Melisa'ya şükranlarımı iletiyorum.

Bu kitabın ortaya çıkış sürecinde emeği geçen, titiz çalışmaları ve özverili destekleriyle basım sürecinin her aşamasında yanımda olan Filiz Kitabevi'nin değerli çalışanlarına şükran borçluyum. Bu süreçte katkılarıyla fark yaratan, profesyonelliği ve içtenliğiyle kitabın yayıma hazırlanmasında büyük emek harcayan Özge Dane'ye özel olarak teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu tez, risk ve belirsizlik kavramlarının hukuki boyutlarını ihtiyat ilkesi çerçevesinde derinlemesine inceleyerek, COVID-19 pandemisi özelinde devletlerin uluslararası sorumluluğunu kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Çalışmanın, uluslararası hukukta devlet sorumluluğu ve ihtiyat ilkesi ilişkisine dair literatüre önemli katkılar sunmasını, aynı zamanda pandemi gibi küresel krizlerde devletlerin yükümlülüklerinin daha iyi anlaşılmasına vesile olmasını temenni ederim.

Volkan Erdur

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
ÖZET.....	XIII
ABSTRACT	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSK VE BELİRSİZLİK KAVRAMLARI IŞIĞINDA İHTİYAT İLKESİ

I. İHTİYAT İLKESİNİN TANIMI VE İLGİLİ KAVRAMLAR	5
A. Genel Olarak	5
B. İhtiyat İlkesi ve Risk Toplumu Teorisi.....	6
C. İhtiyat İlkesinin Kapsamı ve Hukuki Niteliği	9
1. İhtiyatlılık: İlke mi, Yaklaşım mı, Kural mı?	9
2. İhtiyat İlkesinin Tanımı	11
3. İhtiyat İlkesinin Kısa Bir Tarihi	13
D. İhtiyat İlkesine İlişkin Temel Kavramlar	17
1. Zarar Tehdidi.....	17
2. Risk ve Belirsizlik	18
II. İHTİYAT İLKESİNİN ULUSLARARASI HUKUKTA YERİ	21
A. Genel Olarak	21
B. Uluslararası Teamül Hukukunda İhtiyat İlkesi.....	26
C. Uluslararası Belgelerde İhtiyat İlkesi	30
D. İhtiyat İlkesinin Uygulanma Biçimleri	35
1. Yasaklama	36
2. Sıkı Koşullara Bağlanmış İzin Sistemi.....	36
3. Bazı Yöntem ve Teknolojileri Kullanma Zorunluluğu.....	37

4. Çevresel Standartların Sıkılaştırılması	37
5. Çevresel Etki Değerlendirmesi.....	38
6. Planlama.....	39
7. Usuli Önlemler.....	40
a. İspat Yükünün Tersine Çevrilmesi	40
b. İzin Sistemlerinde Değişiklik	40
c. Karar Alma Usullerinde Değişiklik	41
8. Dolaylı Önlemler.....	41
III. İHTİYAT İLKESİNE İLİŞKİN ULUSLARARASI MERCİLERİN KARARLARINDAN BAZI ÖRNEKLER.....	41
A. Nükleer Test Denemeleri	41
B. The Gabčíkovo-Nagymaros Project Davası	44
C. Sığır Hormonları Davası	46
D. Güney Mavi Yüzgeçli Orkinos Davası	46
E. Tatar v. Romania Davası	48
F. Pulp Mills Davası	51
G. Deniz Yatağı Uyuşmazlıkları Dairesi Danışma Görüşü	53
IV. ARA DEĞERLENDİRME	55

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKA AYKIRILIKLARDAN DEVLETLERİN SORUMLULUĞU

I. DEVLET SORUMLULUĞU KAVRAMI.....	57
A. Genel Olarak	57
B. Sorumluluk Koşulları	59
1. Genel Olarak	59
2. Uluslararası Hukuka Aykırı Eylem	60
3. Atfedilebilme	63
a. Genel Olarak.....	63
b. Devlet Organları Bakımından Atfedilebilirlik	64
c. Devlet Görevlilerinin Yetkilerini Aşmaları (Ultra Vires) Bakımından Atfedilebilirlik	68

d. Federe Devletler Bakımından Atfedilebilirlik	70
e. Kamusal Faaliyetler Bakımından Atfedilebilirlik	71
f. Devletin Bilgisi ve Kontrolündeki Eylemler Bakımından Atfedilebilirlik	72
g. Ayaklanma ve İç Savaş Halleri Bakımından Atfedilebilirlik	74
h. Devletin Kendisine Ait Olmayan Bir Eylemi Sahiplenmesi Bakımından Atfedilebilirlik	75
1. Uluslararası Örgüt Çatısı Altında İşlenen Eylemler Bakımından Atfedilebilirlik	75
4. Uluslararası Yükümlülüğün İhlali	76
5. Kusurluluk	78
6. Zarar	81
II. HUKUKA AYKIRILIĞI ORTADAN KALDIRAN DURUMLAR	83
A. Genel Olarak	83
B. Hukuka Uygunluk Nedenleri	84
1. Rıza	84
2. Meşru Müdafaa	86
3. Mücbir Sebep	86
4. Karşı Önlemler	87
5. Zorunluluk (Tehlike) Hali	88
6. Zaruret Hali	89
C. Hukuka Uygunluk Sebeplerinin Etkisi	91
III. ULUSLARARASI HUKUKA AYKIRI DAVRANAN DEVLETLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ	91
A. Genel Olarak	91
B. Eylemi Durdurma ve Tekrarlamama	93
C. Onarım	94
1. Genel Olarak	94
2. Eski Hale İade	95
3. Tazminat	97
4. Tatmin	99

IV. ULUSLARARASI HUKUKUN EMREDİCİ KURALLARINA (JUS COGENS) AYKIRILIKTAN SORUMLULUK	100
V. ARA DEĞERLENDİRME	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN PATLAK VERMESİNDE ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN ROLÜ VE DEVLET SORUMLULUĞU

I. ÇİN'İN COVID-19 SALGININDAKİ TUTUMU VE ULUSLARARASI SORUMLULUĞU	103
A. Genel Olarak	103
B. COVID-19 Salgını Sırasında Çin'in Tutumu	104
C. Çin'in COVID-19 Salgınına İlişkin Uluslararası Sorumluluğu	109
1. Genel Olarak	109
2. Çin'in Sorumluluğunun Hukuka Aykırı Fiil ve Atfedilme Açısından Değerlendirilmesi	109
3. Çin'in Sorumluluğunun Uluslararası Yükümlülüklerin İhlali Açısından Değerlendirilmesi	111
a. Genel Olarak	111
b. Çin'in Dünya Sağlık Örgütü Üyesi Bir Devlet Olarak Yükümlülükleri ve Bu Yükümlülüklerin İhlali Açısından Sorumluluğun Değerlendirilmesi	112
4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Daimî Üyesi Olarak Çin'in Yükümlülüklerinin İhlalinin Değerlendirilmesi	116
5. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Açısından Çin'in Uluslararası Sorumluluğunun Değerlendirilmesi	118
II. İHTİYAT İLKESİ PERSPEKTİFİNDEN ÇİN'İN SORUMLULUĞU	122
A. Dünya Sağlık Örgütü ve İhtiyat İlkesi	122
III. HUKUKA AYKIRILIĞI ORTADAN KALDIRAN HALLER AÇISINDAN ÇİN'İN SORUMLULUĞUN DEĞERLENDİRİLMESİ	128
A. Genel Olarak	128
B. Mücbir Sebep	129
C. Zaruret	130
IV. ÇİN'İN SORUMLULUĞUNA GİDEBİLECEK DEVLETLER VE ÇİN'İN DEVLET SORUMLULUĞUNUN SONUÇLARI	132

A. Çin'in Sorumluluğuna Gidebilecek Devletler.....	132
B. Çin'in Devlet Sorumluluğunun Sonuçları	134
1. Genel Olarak	134
2. Eski Hale İade	136
3. Tazminat.....	137
4. Tatmin	138
5. Başvuru Yolları	139
a. Daimî Tahkim Mahkemesi	139
b. Uluslararası Adalet Divanı	140
c. Uluslararası Adalet Divanı'ndan Danışma Görüşü.....	141
d. Diğer Alternatifler	142
V. ARA DEĞERLENDİRME	144
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ	187

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devleti
a.g.e.	: Adı geçen eser
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AJIL	: Amerikan Uluslararası Hukuk Dergisi
a.y.	: Aynı yerde
Bkz. / bkz.	: Bakınız
BM/UN	: Birleşmiş Milletler
BMÇK	: Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CITES	: Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
DSA	: Dünya Sağlık Asamblesi
DSÖ/WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ/WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
DYUD	: Deniz Yatağı Uyuşmazlıkları Dairesi
EC	: Avrupa Komisyonu
ECHR	: İnsan hakları Avrupa Mahkemesi
Ed.	: Editör
GOARN	: Küresel Salgın Uyarı ve Yanıt Ağı
IACHR	: Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi
ICCPR	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
ICESCR	: Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ITLOS	: Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi
ILM	: Uluslararası Hukuk Materyalleri

ILR	: Uluslararası Hukuk Raporları
KFOR	: Kosova Barış Gücü
m	: Madde
NATO	: Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü
Para.	: Paragraf
PCA	: Daimî Tahkim Mahkemesi
PCIJ	: Uluslararası Daimî Adalet Divanı
RIAA	: Uluslararası Tahkim Kararları Raporları
s.	: Sayfa
Trans.	: Çevirmen
UAD/ICJ	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UDHM	: Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi
UDYD	: Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
UKSİAD	: Uluslararası Kamu Sağlığını İlgilendiren Acil Bir Durum
USCTR	: İran-Amerika Birleşik Devletleri Talepler Mahkemesi
UST	: Uluslararası Sağlık Tüzüğü
VAHS	: Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
YILC	: Uluslararası Hukuk Komisyonu Yıllığı

THE PRECAUTIONARY PRINCIPLE AND STATE RESPONSIBILITY IN CASES OF RISK AND UNCERTAINTY: THE CASE OF COVID-19

ÖZET

Bu çalışma, uluslararası hukukta ihtiyat ilkesi ve devletin sorumluluğu olgularını COVID-19 pandemisinin ortaya çıkışı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu süreçteki konumu bağlamında incelemektedir. Çalışmanın ilk bölümünde ihtiyatlılık ilkesinin uluslararası hukuktaki tanımı, temel kavramları ve uygulama alanları ele alınmış; bu ilkenin uluslararası belgelerdeki yeri incelenmiş ve örnek vakalar üzerinden değerlendirilmesi yapılmıştır.

İkinci bölümde, uluslararası hukuk ihlallerinden dolayı devletin sorumluluğu kavramı ayrıntılı olarak açıklanmakta; sorumluluğun koşulları, hukuka aykırılığın sona erme halleri ve *jus cogens* kuralların ihlalinin sonuçları tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Devletlerin uluslararası yükümlülüklerini ihlal ettiklerinde karşılaşılabilecekleri sorumluluk mekanizmaları değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölüm, COVID-19 salgınının küresel etkisini ve bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası sorumluluğunu ele almaktadır. Çin'in pandemi sırasındaki davranışları ihtiyatlılık ilkesi ışığında değerlendirilmekte ve Çin'in Dünya Sağlık Örgütü üyeliği kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği ele alınmaktadır. Çalışmada bu sorumluluğun olası sonuçları da ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Bu kapsamda COVID-19 salgını gibi küresel krizlerin uluslararası hukuk ve devlet sorumluluğu açısından analizi ve mevcut uluslararası hukuk normlarının etkinliğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İhtiyat İlkesi, Çin Halk Cumhuriyeti, COVID-19, Uluslararası Hukuk, Devlet Sorumluluğu.

ABSTRACT

This study examines the precautionary principle and state responsibility in international law in the context of the emergence of the COVID-19 pandemic and the position of the People's Republic of China in this process. In the first part of the study, the definition, basic concepts and application areas of the precautionary principle in international law are discussed; the place of this principle in international documents and its evaluation through case studies are examined.

In the second part, the concept of State responsibility for violations of international law is explained in detail; the conditions of responsibility, the cessation of illegality and the consequences of violations of *jus cogens* rules are discussed. In this context, the liability mechanisms that States may face when they violate their international obligations are evaluated.

The third chapter addresses the global impact of the COVID-19 pandemic and the international responsibility of the People's Republic of China in this context. China's behavior during the pandemic is evaluated in the light of the precautionary principle and whether China has fulfilled its obligations under its membership in the World Health Organization. The study also discusses the possible consequences of this responsibility in detail. It aims to analyze the consequences of global crises such as the COVID-19 pandemic in terms of international law and state responsibility and to evaluate the effectiveness of existing international legal norms in this context.

Keywords: Precautionary Principle, Republic of China, COVID-19, International Law, State Responsibility.